

- Foreign capital in Russia and USSR*, International relations, Moscow, 164 p. (rus). Shyshkin V.A. (1979), *The October revolution and economic relations of the Soviet state with the capitalist countries, Peace and cooperation policy*, International relations, Moscow, p. 48-64 (rus). Shyshkin V.A. "Strip of recognitions" and external economic policy of the USSR, Nauka, Leningrad, 365 p. (rus). Shyshkin V.A. (1991) *Price of recognition: the USSR and the West countries in the search of a compromise*, Nauka, Sankt-Peterburh, 437 p. (rus).
3. Lenin V.Y. (1982), *Lecture on tactics RKP(b)*, Complete works, Vol. 44, Political publishing house, Moscow, p. 34-54 (rus).
  4. Lenin V.Y. (1982), *New times, old errors in a new vision*, Complete works, Vol. 44, Political publishing house, Moscow, p. 101-109 (rus).
  5. Lenin V.Y. (1981), *Lecture about concessions on factions RKP(b)*, Complete works, Vol. 42, Political publishing house, Moscow, p. 91-127 (rus).
  6. Lenin V.Y. (1982), *New economic policy and tasks of the political education leaders*, Complete works, Vol. 44, Political publishing house, Moscow, p. 155-175 (rus).
  7. Valentynov N. (1990), *NEP: Evidence of an interested person*, Knowledge – force, 8, p. 58-65 (rus).
  8. Yakovlev B.M. (1969), *About Lenin's activities for implementation of concession policy in the Soviet state*, Questions CPSU history, 8, p. 32-45 (rus).
  9. Dvenadcatyj sjezd RKP(b). 17-25 aprilja 1923: Stenograficheskij otchet (1968), *State political publishing house*, Moscow, 903 p. (rus).
  10. Krasin L.B. (1970), *The questions of foreign policy*, International relations, Moscow, 359 p. (rus).
  11. Yholkin A.A., Khromov S.S. (2007) *Foreign concessions in the USSR*, History questions, 7, p. 169-172 (rus).
  12. Rykov A.Y. (1990), *State of industry and measures on its renewal*, The chosen works, Economy, Moscow, p. 161-170 (rus).
  13. Rykov A.Y. (1990), *Results of soviet construction*, The chosen works, Economy, Moscow, p. 138-160 (rus).
  14. Chycherin H.V. (1961), *Lecture on Vth convention of Councils. Articles and speeches on international policy points*. Publishing house of social-economic literature, Moscow, p. 37-62 (rus).
  15. Chycherin H.V. (1961), *Lecture on the plenary meeting RCEC. Articles and speeches on international policy points*. Publishing house of social-economic literature, Moscow, p. 135-143 (rus).
  16. *Ibid*, p. 472-478 (rus).
  17. Yoffe A.A. (1922), *Genoese conference*, Publishing house «Krasnaja Nov», Moscow, 62 p. (rus).
  18. Trotsky's archive. *Communist opposition in the USSR. 1923-1927* (1990), vol. 1, Publishing house «Terra», Moscow, 255 p. (rus).
  19. Trotsky's archive. *Communist opposition in the USSR. 1923-1927* (1990), vol. 2, Publishing house «Terra», Moscow, 252 p. (rus).
  20. Trinadcatyj siezd RKP(b). Maj 1924. Stenograficheskij otchet (1963), *State political publishing house*, Moscow, 883 p. (rus).
  21. Bukharin N.Y. (1988), *New course of economic policy*, *The chosen works*, Political publishing house, Moscow, p. 24-33 (rus).
  22. Bukharin N.Y. (1988), *About a new economic policy and our tasks*, *The chosen works*, Political publishing house, Moscow, p. 122-145 (rus).
  23. Dzerzhynskiy F.E. (1977), *Basic moments of SSNE USSR activity*, *The chosen works*, Political publishing house, Moscow, p. 75-112 (rus).
  24. Stalin Y.V. (1948), *XIVth convention All-RCP(b)*, *Works*, State political publishing house USSR, Kyiv, p. 257-386 (ukr).
  25. Stalin Y.V. (1949), *About economic position and politics of party*, *Works*, State political publishing house USSR, Kyiv, p. 116-148 (ukr).
  26. Stalin Y.V. (1949), *XVth convention All-RCP(b)*, *Works*, State political publishing house USSR, Kyiv, p. 269-369 (ukr).
  27. Stalin Y.V. (1950), *Year of a large change*, *Works*, State political publishing house USSR, Kyiv, p. 118-135 (ukr).
  28. Stalin Y.V. (1951), *A report of XVIIth party convention about CC All-RCP(b)'s work*, *Works*, State political publishing house USSR, Kyiv, p. 280-374 (ukr).
  29. Odinnadcatyj siezd RKP(b). Mart-aprel 1922: Stenograficheskij otchet (1961), *State political publishing house*, Moscow, 873 p. (rus).

© Яковенко Юлія

Надійшла до редакції 11.05.2013

УДК 130.2

ДМИТРО ЖМУНДУЛЯК,

кандидат філологічних наук, директор Державного архіву у Чернівецькій області

МІФ "УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО МІСТА" ЯК ЧИННИК КУЛЬТУРНОГО ІМІДЖУ ЧЕРНІВЦІВ

У статті аналізується динаміка й основні закономірності чернівецького науково-університетського життя в силовому полі філософії культури. Зокрема визначаються базові ознаки університетського міста; розвиваються тези про секулярну спрямованість освітнього процесу й про релігійну та національну толерантність викладачів і студентів; простежуються основні закономірності формування в стінах Чернівецького університету вчених світової слави та видатних культурних і громадських діячів.

Ключові слова: наука, університетське місто, провінціалізм, зміна наукової парадигми.

Постановка проблеми. Чернівці оточені в суспільній свідомості потужною інтелектуально-філософською аурую, причому не від сьогоденного дня. Головний акцент у цій ситуації - наявність у місті

університету, який формує в суспільній свідомості характерний імідж цитаделі інтелектуалізму й наукового центру.

Життя крупного західного міста часто визначаєть-

№ 3 (123) травень-червень 2013 р.

ся наявністю старовинного університету. Після того, як західне християнство устами Фоми Аквінана проголосило теорію "подвійної істини", суть якої полягала в тому, що Бога можна осягати не лише серцем, а й розумом, Західна Європа покривається мережею університетів, чого не було, скажімо, у Візантії. Таким чином, західна філософська думка глибоко зацікавлена феноменом університету; про це писали такі видатні мислителі, як М. Вебер (університет як селекція тих, хто покликаний до науки), В. Гумбольдт (університет як дослідницький центр), Е. Дюркгейм (університет як прилучення не лише до готових висновків, а й до науки, яка "складається"), Дж. Ньюмен (університет як шлях осягнення інтелектуальної культури), Х. Ортега-і-Гассет (університет як цитадель елітної культури), К. Ясперс (університет як духовне середовище, фортеця гуманістичних цінностей) та ін.

Поняття "університетське місто", здавалось би, слід було б застосовувати тільки до тих старовинних центрів Західної Європи, у яких ще в пору середньовіччя переросли в університети кафедральні школи (Болонья, Париж, Оксфорд тощо). Але коли вищі навчальні заклади визначають духовний клімат і більш пізнього міста, можна сміливо застосовувати цю категорію й у такій ситуації. Чернівці із цього погляду являють доволі унікальний і маловивчений об'єкт дослідження. Водночас існує й малодосліджена обставина протилежного характеру, яку не можна ігнорувати, тим більше, що в останні роки це питання привертає дедалі ширшу увагу. Ідеться про культурну роль провінції; з 1990-х років складається навіть окрема наука - провінціологія, і спостерігаються спроби розробити єдину комплексну програму з вивчення проблем провінційної культури. Зокрема, широко розгортається цей напрям у Росії - див., напр., розвідку Н. Інюшкіна, у якій підкреслено хронотопічну якість культурного простору й вводиться поняття культурного топосу [7]. Звичайно, Чернівці - провінція, і в цьому сила й слабкість науково-освітнього життя міста. З одного боку, тут менше відвертого й прихованого тиску з боку численних наукових авторитетів, що працюють у столиці та інших крупних наукових центрах, і, як наслідок, когорта чернівецьких учених нараховує не одне відоме ім'я: це люди, відомі в Україні й за кордоном, які створили справжні наукові напрями й школи (детально про це - нижче). Але часом провінційність відкриває слабкому дослідникові простір для творення псевдонаукових концепцій, чужих духу дослідження за своєю сутністю. Сьогодні домігантою "чернівецького міфу" стає українізація, що не завжди йде на користь самій "українській справі"; коли сучасний чернівецький доктор філософії дозволяє собі написати: "Немає подібного у світі скотському праукраїнському мистецтву, і інші народи (індійці, американці, китайці тощо) лише розвивали його потенціал" [5, с. 181], то це наївне самовихвалювання є гранично чітким виразом комплексу українськості меншовартості наживоріт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Точно сказано на сторінках сучасного російського журналу "Неприкосновенный запас": "національно-стурбована" філологія та лінгвістика можуть виглядати "провінційними" в найбільш безглуздому й ганебному сенсі цього слова. Зокрема, і на благополучному Заході. Судячи зі статті Г. Айзека, кельтолога з університету в Абері-

світі, часом спостерігається подібна картина: так, в Уельсі прийнято патріотично трактувати національні пам'ятки культури як "не менш давні, ніж "Іліада" та "Одіссея", що не відповідає дійсності. "Провінційну" (в географічному сенсі) науку роблять провінційною з негативною конотацією також економісти, соціологи, політологи. І не тільки науку, але й освіту (далі наведено красномовні уривки зі щоденника новосибірського філософа й антрополога М. Нємцева, де дано майже карикатурний начерк нинішньої російської системи гуманітарної освіти, що страждає від безгрошів'я, задихається від некомпетентності, яку роздирають комерційними й політичними інтересами, яка не має ані визначеної стратегії, ані скільки-небудь чіткої тактики"; аналізуючи виклад теми "Что такое обычный курс "философии" в современном российском вузе?", учений називає його "ахінеєю" [1]. Вочевидь, що й українська гуманітарна (і не лише гуманітарна) науково-освітня сфера потерпає від таких самих речей.

Тим не менш, як солідне університетське місто з власними потужними традиціями, Чернівці накопили значний досвід у сфері науки й освіти, що дає ґрунтовний матеріал для узагальнення у форматі філософії культури взагалі. І найперше слід визначити, якою мірою чернівецька наукова думка розвивається відповідно до критеріїв сучасного наукового пошуку. Важливо взяти до уваги внесені Т.Куном розрізнення "нормальної науки", яка спокійно накопичує факти, та наукової революції, яка веде до зміни наукових парадигм, коли кількість "аномальних" фактів досягає критичної межі [8, с. 539-576]. При цьому філософія науки не відривається від конкретних історико-соціологічних реалій, байдуже, чи йдеться про гуманітарне або ж природничі знання. Та революцію в науці можна зробити лише за умови глибокої ерудованості та креативної установки дослідника і, водночас, інтеграційного підходу до осмислення фактів, які на перший погляд здаються давно описаними та загальновідомими. Якщо спрямувати погляд на основоположну проблему "філософія науки", на численність концепцій епістемологічного характеру в цій галузі, то слід визнати, що центральна увага сьогодні належить тут когнітивно-креативному моменту й спробам інтеграції окремих спостережень. Наприклад, у монографії Г.Назарової та ін. "Культура. Наука. Освіта" [10] подається розгорнутий філософський аналіз такої актуальної проблеми, як інтеграція наук про людину. Особливе значення надається духовності як ядру культури, що розглядається як феномен ціннісних орієнтацій особистості; акцент робиться на ролі еколого-морального імперативу.

Це служить точкою опори й для аналізу сучасної ситуації системи освіти в умовах глобалізації та інформаційного суспільства. Порівняно з поняттям "філософія науки", поняття "філософія освіти" (англ.: philosophy of education) ще не має стійкого статусу галузі наукового знання. Тим не менше, ця сфера від початку ХХ ст. поступово наближається до отримання такого статусу, зокрема завдяки Дж. Дьюї, який, у свою чергу, спирався на праці Е. Дюркгейма. Якщо Е. Дюркгейм поклав початок загостреним увазі сучасного філософа до проблеми освіти й виховання, а західна філософія від часів Дюркгейма активно розробляла різні підходи до цієї проблеми, прагнучи осягнути складність людської природи й зрозуміти місце людини у світі, то Дж. Дьюї вважав уже, що філософія освіти як така детермінована

самою природою філософії: "Якщо філософія сама байдуже ставиться до виховання, то вона - не філософія. Філософію можна визначити як загальну теорію виховання" [6, с. 55]. Протягом сторіччя ця галузь активно займалася осмисленням ролі людини у світі, виділяючи різні підходи до освіти й виховання. Зокрема, у середині ХХ ст. Е. Шпрангером було обґрунтовано в дусі ідей "філософії життя" культурологічний підхід до освіти, яка мислиться шляхом до формування духовної цілісності особистості, для чого необхідно включати сюди не лише економічний, соціально-політичний та науковий, а й релігійний та естетичний фактори. Вчення Е. Шпрангера, яке обґрунтовує такі соціально-психологічні орієнтири освіти, як "людина господарства", "людина релігії", "людина науки" тощо, справило помітний вплив на сучасні науково-педагогічні концепції.

Отже, слід брати до уваги не лише аспект філософії науки, а й аспект філософії освіти. Про це, зокрема, розгорнуто йдеться в монографії І. Фомичевої "Філософія освіти: деякі підходи до проблеми" [13], що присвячена фундаментальним проблемам освіти, яка розглядається в широкому соціальному контексті: тут подається аналіз динаміки конкретно-історичних моделей освітньо-виховного процесу й обґрунтовується необхідність розробки нових підходів до філософії освіти.

У розрізі ж нашої конкретної теми слід взяти до уваги практичну нерозривність науково-освітнянського чинника культури, оскільки в такому провінційному місті, як Чернівці, науковець перш за все викладає у вищому навчальному закладі, несе тягар аудиторних занять, постійно вирішуючи різноманітні методичні проблеми й витрачає силу часу на заповнення освітнянських документальних форм. Наукове дослідження постійно здійснюється тут, так би мовити, в лоні освіти й навчального процесу. Це начебто й нормально: загальновідомо, що в провідних країнах наука розвивається найперше в університетах, але в останні десятиліття аудиторно-навчальне навантаження українського університетського викладача, як відомо, незрівнянно більше, ніж, скажімо, на Заході, і часу на наукові дослідження в нього вкрай мало. До того ж зміни наукових парадигм часто визначалися й визначаються дотепер не одним лише внутрішнім розвитком науки як такої, а й політичними та соціальними пертурбаціями української історії ХІХ-ХХІ ст., що в провінції відчутно значно сильніше, ніж у столичному місті.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми та формулювання цілей статті. По-перше, якщо західні університети генетично виникали, можна сказати, у лоні традиції католицької церковної освіти, то Чернівецький університет було засновано за ініціативи православного митрополита Буковини Є. Гакмана, людини, що належала винятково до візантійської культурної традиції, хоча в заснованому ним університеті вивчали й світські дисципліни (юриспруденцію та філософію). Створення православного богословського факультету в Чернівцях у рамках австрійської університетської системи було свого роду новацією - до цього часу в Європі аналогічних закладів не було [11, с.33].

По-друге, попри те, що університет виник тут лише в середині ХІХ ст., уже наприкінці цього століття Чернівці являли собою типове "університетське місто", де освіта була відкрита (за умови, звичайно, відповідної оплати) для всіх національностей і всіх верств населення. У 1875 р. із 208 сту-

дентів Чернівецького університету українців тут навчалася 41 особа; у 1914 р. з 1198 студентів - 303 українці та майже стільки ж румунів, найбільше ж німців та євреїв. Характерно, що за австрійських часів тут навчалися не лише жителі Буковини, а й уродженці сусідньої Галичини, серед яких вирізняються такі імена, як Іван Франко та Лесь Мартович, майбутні класики українського слова.

По-третє, у вишах Чернівців працювала й працює ціла когорта вчених, що належали до різних етносів та репрезентували різні сфери наукового знання - у тому числі вчені зі світовим ім'ям, що є природним критерієм значущості міста у вітчизняній та світовій науці й освіті. І хоча "роздавання титулів" річ дуже ризикована, та й не є нашим завданням, слід усе ж таки визначити певні закономірності появи таких непересічних особистостей.

Виклад основного матеріалу. У спогадах шанованої на європейських теренах чернівецької єврейської поетеси Рози Ауслендер з великою теплотою змальовано ту духовну атмосферу, у якій формувалася юний чернівчанин на початку ХХ ст., причому слід звернути увагу на типово "мультикультуральний" характер цієї картини: "Асимільовані євреї і освічені німці, українці, румуни так само були адептами: чи то філософів, чи політичних мислителів, композиторів або містиків <...> Велика група сповідувала вчення видатного берлінського філософа Костянтина Бруннера, який лише тепер завдяки перекладам англійською та французькою мовами починає ставати відомим. У жодному іншому місті, навіть у самому Берліні, К. Бруннер не мав так багато відданих прихильників, як у Чернівцях. Тут були: шопенгаверіанці, ніцшеанці, марксистки, фрейдисти" [2].

Безперечно, що австрійський період дав низку видатних учених, які належали до австрійсько-німецької культури й чії наукові досягнення мають значний міжнародний масштаб. Це юристи О. Ерліх, який висунув концепцію т. зв. "живого права", підкреслюючи, що норми судочинства соціально обумовлені, та Г. Гросс, батько терміна "криміналістика". Це історик Р. Кайндль, що вперше описав історію Буковини та Чернівців. Це визначний австрійсько-американський економіст А. Шумпетер, що займався аналізом економічних циклів та теорією капіталізму й соціалізму і полемізував із К. Марксом, твердячи, що капіталізм занепаде не через внутрішні протиріччя, а через власний успіх. Це Г. Мюллер, який одним із перших у світі спробував побудувати психологію на науково-математичних підставах. Це видатний хімік і біолог Е. Чаргафф. На "правила Чаргаффа", що описували кількісні співвідношення між різними типами азотистих сполук у ДНК, спираліси Дж. Уотсон та Ф. Крик, яким вдался розшифрувати структуру ДНК. Це професор геології та географії О. Ленц, який здійснив три подорожі до Африки, вивчивши вододіл Верхньої Конго й, першим із європейців пройшовши крізь Сахару, спостеріг, що вона колись була морським дном. Це В. Райх, який спробував поєднати Фройда з марксизмом; книгами В. Райха жбурляли в поліцейських бунтівні студенти в Парижі 1968 р., що прагнули сексуальної свободи. У цей період, попри культивувану в радянські часи ідею про панування "німецького шовінізму", радше відзначити органічний мультикультуралізм чернівецького вченого. Так, видатний хірург проф. Мікуліч у своїй родині спілкувався німецькою, а з родичами та друзями - українською, румунською та ідиш, непогано знав і польську.

Значну кількість відомих наукових імен подарувало Чернівцям українське національне відродження XIX ст. Проф. К. Томащук, перший ректор Чернівецького університету, депутат австрійського парламенту, юрист, що обстоював інтереси селянських громад та заперечував всякі расово-національні дискримінації. Викладач В. Мількович, який дискутував із М. Грушевським з питань історії України. В університеті й за старих часів плідно розвивалася україністика: проф. О. Калужняцький, дослідник старовинних слов'янських рукописів та палеограф; проф. С. Смаль-Стоцький, борець зі штучним "язичієм", шевченкознавець та діяч Просвіти; ентузіасти україністики В. Сімович, К. Ганкевич; в університеті викладали письменник О. Маковей та композитор С. Воробкевич; серед студентів були такі визначні в майбутньому діячі української культури, як І. Франко, Д. Лукіянович, О. Колесса, Л. Мартович, Ю. Кобилянський; із чернівецьким університетом пов'язані імена М. Драгоманова, Лесі Українки, В. Винниченка. Саме завдяки цим людям серед чернівчан почала пробуджуватися українська національна свідомість.

Так розпочалося становлення української національної школи в Чернівцях та на Буковині. Із середини XIX ст. у Чернівцях відкриваються учительські семінарії - як чоловічі, так і жіночі. Наприкінці XIX століття була відкрита спеціальна семінарія, яка готувала вчителів початкових класів для народних шкіл Буковини. У 1907 р. уже згадане товариство "Українська школа" заснувало в Чернівцях приватну вчительську семінарію для дівчат.

Характерно також, що поруч так само інтенсивно й успішно розвивалися інші національні системи освіти: німецька, польська, єврейська. Залишив по собі значний слід румунський філолог XIX ст. А. Пумнул, учасник революції 1848 р., історик літератури та педагог, учитель Емінеску, який по праву "вважається одним із зачинателів рум. літературознавства і літер. критики" [3, с. 223]. Як зазначено чернівецьким дослідником, для освіти багатонаціональної Буковини завжди важливими були, з одного боку, формування національної свідомості ("культуровідповідності" - за термінологією автора), з іншого - полікультурності [12, с. 100-101].

Та процес вільного розвитку всіх національних науково-освітніх сфер і водночас поступової українізації науки й освіти почав згортатися після краху Австро-Угорської імперії і захоплення Північної Буковини Румунією в 1918 р. Зокрема, розпочалася поступова румунізація шкільної освіти, став суто румунським й університет. Ректором став відвертий українофоб Й. Ністор, який був чи не єдиним помітним ученим Чернівців цього періоду. Румунська наукова думка іменує його життя служінням історії та національній справі, і якщо з першою частиною твердження погодитися усе ж таки важко, то з другою - беззаперечно.

У 1940 р., після возз'єднання буковинського краю з Великою Україною в межах СРСР, розпочалися нові зміни. Не слід гадати, що "затуркане" австрійцями та румунами буковинське населення піднеслося до висот інтелектуалізму винятково завдяки російсько-радянському культурному впливу. Чернівці за австрійських часів не лише піднесли до опанування інтелектуальних висот за посередництва німецької культури, але й спромоглися створити власну українську інтелігенцію, яка почала змагатися як із німецьким, так і з румунським духовно-

інтелектуальним пресингом. Тепер у лоні СРСР ця інтелігенція, кривно пов'язана з національним ґрунтом, почала охоче користуватись зі здобутків російської науки, опановуючи російську мову. Та водночас чернівецький інтелігент не міг не жалкувати, що нова політична ситуація призвела й до встановлення "залізної завіси" між Чернівцями й Західною Європою, органічною часткою якої він, чернівчанин, себе почував.

Радянська філософія науки й освіти докорінно відрізнялася від того, до чого звикли чернівчани. В основу було покладено примусове культивування "діалектичного матеріалізму", а соціологічно-гуманітарні науки грубо насаджували комуністичний світогляд, вульгарно адаптуючи при цьому ідеї епохи модерну. Віталосся відцурання від національно-історичної спадщини, почала звужуватися сфера українськомовної культури, що вело до занепаду морально-духовного начала, необхідність якого доводив коліс Кант і яке не можна було замінити на казенні й штучні гасла, тим більше, що їм мало хто насправді вірив. Було доведено до геркулесових стовпів про-світницьку ідею створити культуру без релігійного фундаменту; але на зміну традиційному іудеохристиянському концепту просто прийшла "секуляризована релігія" - комуністична ідеологія.

Звичайно, до надбань освіти радянського періоду слід зарахувати її масовість та обов'язковість, надання усім дітям рівних прав й умов здобуття освіти. Було ліквідовано неписьменність; постійно розширювалася мережа шкіл та вищих навчальних закладів (сьогодні, як виявилось, їх занадто багато й не всі вони відповідають належному рівню); якийсь час панувала установка на грамотність, і малорозвинена, малоосвічена людина була предметом кпинів. Міське середовище Чернівців із його міцними підвалинами культурності охоче відгукувалося на ці ініціативи, і слід об'єктивно зазначити, що в цілому інтелектуально-культурний рівень містян за радянської влади все ж таки зростав. Та в надрах радянської освітньої політики крилася фатальна небезпека для неї самої. Запанував формально-чиновницький підхід, який на корені губив всякі живі ініціативи. А декларативна установка на виховання всебічно розвиненої людини не могла бути реалізованою насправді й підмінялася штучно насаджуваним псевдоенциклопедизмом: ідеальний учень мав засвоїти як основи природничих наук, так і весь гуманітарний комплекс; при цьому вихолощувалися й спотворювалися "сумнівні" з погляду комуністичної ідеології моменти. Та навіть у такому редукованому вигляді сума знань, які мусив засвоїти середній учень, була неможливо великою. Як результат, рівень освіти різко знижується вже в середній школі; падає дисципліна на уроках і починаються масові приписки результатів; до вишу все більш масово вступає молодь, рівень освіченості якої залишає бажати кращого. А установка радянського керівництва на те, аби 80 % студентства складала обов'язково вихідці із села, додавала ситуації своєрідного драматизму. У чернівецькому університетському фольклорі вже більш як півстоліття функціонує характерний анекдот про заочника, який на державному екзамені "прозрів", що Карл Маркс та Фрідріх Енгельс - то "не чотири хлопці, а два!" "Нова людина", цей ідеал модерну, який намагалася повоювати втілити в життя радянська освіта, дедалі більш деградувала в інтелектуальному й загальнокультурному плані.

Водночас у чернівецький університет почали

широко впливатися наукові кадри дуже різного рівня. Поруч із такими визнаними світилами російської науки, як відомий фольклорист та літературознавець проф. Р. Волков, московський пушкініст проф. М. Фатов, знавець східних літератур проф. О. Гуля в університеті та новоствореному медінституті - у першу чергу, на гуманітарних кафедрах - з'явилася низка відверто малограмотних відставних військових та відправлених викладати через брак адміністративного таланту партійних та комсомольських діячів. Викладачеві не треба стало знати іноземні мови, читати в оригіналі зарубіжні наукові видання, вільно обговорювати й розвивати наукові концепції, зате необхідно було ретельно слідкувати за передовицями газети "Правда" й відвідувати партійні збори. Усе це швидко знизило духовно-інтелектуальний рівень міста.

Однак не слід тенденційно закреслювати досягнення цього часу. За радянських часів, попри тенденції до ідеологізації науки й освіти та помітне зниження рівня науковості й викладання, усе ж таки спостерігається дуже значне і кількісне, і якісне зростання рівня й поширення фронту наукових досліджень. Тоді в Чернівецькому університеті та інших вишах головну увагу приділяли природничим та соціальним наукам; із часом на відповідних університетських факультетах розгорнулася "праця на космос". Саме за радянської влади, відповідно до потреби наситити кваліфікованими кадрами безплатну радянську медицину, було відкрито другий потужний вищий навчальний заклад Чернівців, який нині іменується Буковинський державний медичний університет, що виник на базі Київського державного медичного інституту й називався спочатку Чернівецький державний медичний інститут.

І за радянських та пострадянських часів тут формувалися креативні наукові особистості, багатогранні дослідники й усебічно обдаровані люди та цілі наукові школи.

Пальму першості тут спочатку посіли природничі факультети, що було як уже згадувалося, пов'язано з радянською ідеєю політехнічної школи (хоча було б справедливо із цього приводу вказати й на прихований резонанс ідей В. фон Гумбольдта) і, конкретно, з виконанням серйозних інженерно-технічних завдань зі створення космічної техніки. І тут крупним планом виділяються деякі особистості. Це акад. Л. Анатичук, який висунув нові принципи дослідження, що дали підставу для нового формулювання закону термоелектричної індукції та створення узагальненої теорії термоелектрики. Це керівник Інституту проблем матеріалознавства, член-кореспондент АН УРСР К. Товстюк, людина яскравої, не позбавленої протиріч, біографії (член ОУН, який пережив переслідування гестапо та гоніння з боку радянської влади); він започаткував першу в СРСР лабораторію з фізики напівпровідників, виступив організатором електронної промисловості в Чернівцях; автор збірки віршів "Марія" і поеми-трагедії "Хресна дорога". Це академік АН ВШ України О. Ангельський, ініціатор входження України до Європейського оптичного товариства. Створив новий науковий напрямок - дослідження динамічного розсіяння Х-променів та Х-променевої інтерферометрії - академік АН ВШ України М. Раранський. Це проф. Р. Волков, який уперше описав явище молекулярної реорганізації та міжлокусної конверсії 35S рДНК батьківських видів у геномі алополіплоїдів, що здобуло міжнародне визнання.

Слід також відзначити кілька найбільш яскравих особистостей університетської гуманітарної професури. Тут відзначається своя специфіка. Якщо, скажімо, вивчення фізики в університеті ніякими катаклізмами не переривалося від моменту заснування закладу, то гуманітарні науки за радянського часу розглядалися як сфера ідеологічна з відповідними наслідками. Тому в новітній історії відповідних факультетів спостерігаються драматичні зсуви й катаклізми. Так, діяльність зруйнованих за радянських часів юридичного та теологічного факультетів було відновлено відносно недавно, і розвиток їх через об'єктивні причини наражається на зрозумілі труднощі - скажімо, богословський факультет за Австрії готував докторів теології, а нині є поки що хіба деякою подобою Духовної академії, що готує рядових кліриків; юридичний факультет розпочав своє нове існування в атмосфері серйозних політичних пертурбацій та радикальної зміни цінностей, не кажучи вже про зростання рівня криміналізації життя й серйозні труднощі з реалізацією законів. Не слід багато говорити про долю історичної або філологічної наук, які потерпали в цих обставинах чи не найбільше.

Тим не менш можна впевнено назвати деяких знаних учених і в цих галузях: це історики Ю. Макар, О. Добржанський, І. Гриценко, В. Ботушанський та ін., які багато зробили для висвітлення історії Буковини й, зокрема, Чернівців. Це низка обдарованих університетських філологів: М. Івасюк, Б. Бунчук, Б. Мельничук, які плідно сполучали наукову та художньо-літературну творчість; А. Волков, А. Нямцу та О. Червінська, які активно розвивали традиційні й запроваджували нові методології вивчення художньої літератури. Характерно, що багато хто з них займається не лише наукою, а й пише художні твори та перекладає. Особливо вирізняється тут постать проф. П. Рихла, який читав німецькою мовою курс української літератури в Інституті славістики Віденського університету; Німеччина нагородила П. Рихла найвищою нагородою - орденом "За заслуги". Він широковідомий не лише як серйозний літературознавець, а й як автор досліджень про німецько-австрійських та єврейських письменників краю, що висвітлював минуле "літературних Чернівців". В історії Чернівецького університету вирізняється також група визначних румунських філологів (І. Сбієря, С. Пушкаріу, Г. Бостан - почесний член Академії наук Румунії, академік Академії ВШ України, почесний член Академічної асоціації Придунайських країн (Нью-Йорк). Серед учених, що здобули широке визнання наукової громадськості, слід назвати академіка АН ВО України, члена Міжнародного консорціуму дослідників релігії різних країн світу (Ягеллонський університет) С. Абрамовича, "визначного фахівця у галузі філології, богослов'я, культурознавства, українознавства, риторики" [4, с. 11], який активно досліджує рецепцію Біблії в художній літературі, проблеми компаративістики, самоєдність творчої індивідуальності письменника. Він - автор низки монографій та десятків підручників і навчальних посібників з різних гуманітарних сфер знання, написаних одноосібно та в співавторстві з учнями, у яких започатковано принципово нові підходи та концепції; він відомий також як живописець, який створив оригінальні зразки церковного живопису та реконструював старовинне малярство в храмах Чернівців та околиць; професор також видав друком збірку поезій "Consecutio temporum" ("Узгодження часів").

І якщо врахувати, що сьогодні складається "особливий тип вченого, що долає вузьку спеціалізацію, а точніше, вписує конкретну проблему у широкий контекст багатьох та різних наук" [9, с. 57], то саме такий тип дослідника, як ми бачимо, у Чернівцях формувався від початку складання наукової інфраструктури міста й продовжує, попри всі негаразди сьогодення, існувати й розвиватися.

Чернівці залишаються духовно-інтелектуальним центром у перипетіях історії ХХ ст., і вчені в усіх обставинах продовжують незмінно зберігати статус інтелектуального орієнтиру міського життя. Саме університет виступив у момент падіння тоталітаризму організаційним моментом у переформатуванні соціально-політичної ситуації, його працівники були рушійною силою соціально-політичних перетворень. Доречно згадати, що свого часу викладачем університету працював майбутній перший Президент незалежної України Л. Кравчук. Характерно також, що в годину осягнення української незалежності очолив на якийсь час обласну адміністрацію проф. М. Ткач, видатний фізик та ректор університету. Активну участь у громадському житті Чернівців брали також колишній ректор ЧНУ проф. С. Костишин, який, знехтувавши своєю належністю до радянської номенклатури, став у центрі формування нової чернівецької спільноти; проф. О. Панчук, двоюрідний онук Ольги Кобилянської, фундатор Буковинського центру при Чернівецькому університеті; доцент В. Фірса нова, етнічна росіянка, яка глибоко перейнялася ідеєю нової України, багато років була депутатом міської ради й палко обороняла справедливості, зокрема енергійно обстоювала права тварин. Активно увійшов у національно-демократичний рух і проф. Л. Сандуляк, який став депутатом Верховної Ради СРСР (успіхав тим, що публічно задавав непрості питання М. Горбачову) та членом міжрегіональної депутатської групи, співголовою Партії зелених України, надалі - Надзвичайним і повноважним послом України в Румунії. Активно політичну роль у житті України грає випускник історичного факультету П. Гасяк, який обіймав у Чернівцях посади держурядовця високого рангу й був депутатом Верховної Ради України. Ще один випускник Чернівецького університету - І. Попеску, доктор педагогічних наук, член Партії регіонів; депутат ВР України, заступник голови Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин, президент Міжрегіонального об'єднання "Румунська спільнота України", член ПА Ради Європи та голова Постійної делегації України в ПАРЄ, з 2010 р. - Віце-президент Парламентської асамблеї Ради Європи. Як ми бачимо, це - люди різного етнічного походження, різного світогляду та різних політичних орієнтацій, що наочно виявляють у своїй суспільно-культурній поведінці органічну мультикультурність та плюралізм чернівецької спільноти. Такі приклади органічного "перетікання" з академічного середовища до виру суспільного життя, причому на найвищих його щаблях, можна множити й множити.

Висновки з дослідження й перспективи подальших розвідок

Отже, можна визнати наявність у Чернівцях когорт вчених, які виявилися здатними до тієї наукової революції, що веде, за Куном, до зміни наукових парадигм, і яким не стала на заваді провінційність

міста. Слід також акцентувати органічну мультикультуральність чернівецької наукової співдружності, що аж ніяк не заперечує поступового укріплення українського первня. У цій сфері працювали не лише українці, а й німці та австрійці, росіяни, румуни й молдовани, євреї, що сумарно тяжіли до вирішення проблем національної науки в європейському й світовому контексті, хоча витоки їхньої національної картини світу були, вочевидь, дуже різні. І хоча часом у Чернівцях політичні доктрини занадто сильно впливали на стан наукового дослідження, але тут завжди існувала достатня толерантність: перед нами пройшла картина змін політичних орієнтирів учених Чернівців, домінування то "австрійського", то "румунського", то "російського" чи "українського" векторів, коливання вчених між різними полюсами сьогоденішнього українського політичного життя - але в цілому всі вони у своєму розмаїтті є гідними прикладами органічної належності до "буковинської нації", попри деякі зрозумілі й визначені історичними обставинами крайнощі.

Таким чином, чернівецький науковий пошук створює вагому частину "чернівецького міфу", даючи міцний ґрунт для формування іміджу університетського міста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анонс. Столиця vs. Провінція - рассуждение о науке и образовании [Електронний ресурс] // Неприкосновенный запас. - 2011. - № 3 (77). - Режим доступу : <http://www.nlobooks.ru/node/2165>.
2. Ауслендер Р. Спогади про одне місто [Електронний ресурс] / Роза Ауслендер ; [пер. Петра Рихла]. - Режим доступу : ji.lviv.ua/n9texts/auslender.htm.
3. Богайчук М. А. Література і мистецтво Буковини в іменах : словник-довідник / М. А. Богайчук. - Чернівці : Букрек, 2005. - 312 с.
4. Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. - 2001. - № 4. - С. 11.
5. Вовк С. Духовна сутність етнологічних обрядів на Буковині / С. Вовк // Буковинський історико-етнографічний вісник. - Чернівці : Прут, 2003. - Вип. 5. - С. 179-185.
6. Дьюї Дж. Введение в философию воспитания / Дж. Дьюї. - М. : Работник просвещения, 1921. - 63 с.
7. Инюшкин Н. М. Провинциальная культура: взгляд изнутри / Н. М. Инюшкин. - Пенза : б. и., 2004. - 439 с.
8. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. - М. : "АСТ", 2003. - 605 с.
9. Микешина Л. А. Диалог когнитивных практик. Из истории эпистемологии и философии науки / Л. А. Микешина. - М. : РОССПЭН, 2010. - 575 с.
10. Назарова Г. Ф. Культура. Наука. Образование / Г. Ф. Назарова, С. И. Некрасов, Н. А. Некрасова, Т. В. Серегина. - М. : Академия Естествознания, 2010. - 375 с.
11. Немет Т. М. Йозеф рицар фон Чіжман і утворення православного теологічного факультету в Чернівцях / Т. М. Немет // Міні-космос Буковини. Культурні здобутки регіону : матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. 130-річчю Чернівецького університету (3-4 жовтня 2005 р.). - Чернівці : Зелена Буковина, 2006. - С. 28-41.
12. Пенішкевич О. Зміст і методичне забезпечення шкільної освіти на Буковині (XVIII - початок ХХ століття) / О. Пенішкевич. - Чернівці, 2001. - 162 с.
13. Фомичева И. Г. Философия образования: некоторые подходы к проблеме / И. Г. Фомичева. - Новосибирск : Изд-во СО РАН, 2004. - 242 с.

Жмундуляк Дмитрий,
кандидат филологических наук,
директор Государственного архива в Черновицкой области

МИФ "УНИВЕРСИТЕТСКОГО ГОРОДА" КАК ФАКТОР КУЛЬТУРНОГО ИМИДЖА ЧЕРНОВЦОВ

В статье анализируются динамика и основные закономерности черновицкой научно-университетской жизни в силовом поле философии культуры. Определяются базовые признаки университетского города, развивается тезисы о секулярной направленности образовательного процесса и о религиозной и национальной толерантности преподавателей и студентов; прослеживаются основные закономерности формирования ученых мирового масштаба и выдающихся культурных и общественных деятелей.

Ключевые слова: наука, университетский город, провинциализм, смена научной парадигмы.

Zhmundulak Dmytro,
Candidate of Philological Sciences,
Director of the State Archive of Chernivtsi region

MYTH OF "CITY OF UNIVERSITY" AS FACTOR OF CULTURAL IMAGE OF CHERNIVTSI

The article analyzes the dynamics and basic regularities of Chernivtsi University scientific life in the force field of culture philosophy. In particular, there are main features of a university town identified, a secular dimension of the educational process as well as religious and national tolerance of teachers and students discussed, basic regularities in formation within Chernivtsi University of outstanding world-famous scholars as well as prominent cultural and public figures observed.

The development of the University is traced throughout the 20th century. The names of distinguished scholars who reflected glory on the institution during its Austrian development stage are reviewed: the lawyers O. Erlich and G. Gross, the historian R. Knaidl, the economist A. Schumpeter, the psychologist G. Muller et al.

Concurrently, build-up processes of the national Bukovina school are set out, which are associated with the names of such famous Ukrainian scientists and public figures as K. Tomashchuk, O. Makovei, C. Vorobkevych, I. Franko, O. Kolessa, L. Martovych, Y. Kobylanski et al.

A detailed analysis of disadvantages and achievements of the educational and scientific process during the Soviet time (1940-1991) and the contemporary Ukrainian period is presented.

It is shown that at all times, even when political doctrines greatly affected the educational and scientific situation, the Chernivtsi scholars have belonged to one type of 'Bukovina nation'.

Keywords: science, university town, provincialism, scientific paradigm change.

REFERENCES

1. The capital vs Province is dissenting upon science and education (2011), *Neprykosnovennyi zapas*, Vol. 3 (77), available at: <http://www.nlobooks.ru/node/2165> (russ).
2. Auslender R., *Remembrances are about one city*, available at: ji.lviv.ua/n9texts/auslender.htm. (ukr).
3. Bohaichuk M. A. (2005), *Literature and art of Bukovyna are in the names*, Bukrek, Chernivtsi, 312 p. (ukr).
4. World literature and culture are in educational establishments of Ukraine (2001), p. 11. (ukr).
5. Vovk S. (2003), Spiritual essence of ethnologic ceremonies is on Bukovyna, *Bukovynskyi istoryko-etnohrafichnyi visnyk*, Vol. 5, Prut, Chernivtsi, p. 179-185 (ukr).
6. Diuy Dzh. (1921), Introduction to philosophy of education, *Rabotnyk prosveshcheniya*, 63 p. (russ).
7. Yniushkyn N. M. (2004), *Provincial culture: look from within*, Penza, 439 p. (russ).
8. Kun T. (2003), *Structure of scientific revolutions*, AST, Moscow, 605 p. (russ).
9. Mykeshyna L. A. (2010), *Dialogue of Cognitive practices. From History of Epistemology and Science Philosophy*, ROSSPЭN, Moscow, 575 p. (russ).
10. Nazarova N. F., Nekrasov S. Y., Nekrasova N. A., Serehyna T. V. (2010), *Culture. Science. Education*, Akademyia Estestvoznanyia, Moscow, 375 p. (russ).
11. Nemet T. M. (2006), Yozef knight background of Chizhman and formation of the Orthodox theology faculty in Chernivtsi, *Minikosmos Bukovynu*, Zelena Bukovyna, Chernivtsi, p. 28-41 (ukr).
12. Penishkevych O. (2001), *A table of contents and methodical providing of school education are on Bukovyna (XVIII is beginning of XX of century)* Chernivtsi, - 162 p. (ukr).
13. Fomycheva Y. H. (2004), *Philosophy of education : some approaches to the problem*, Publisher SO RAN, Novosybyrsk, 242 p. (russ).